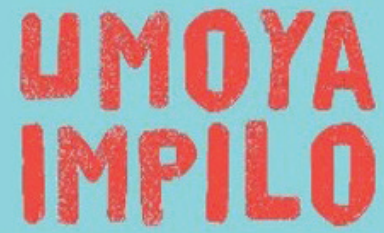

UMOYA
IMPILO

UMOYA
IMPILO

MODULE TWO

Melao ka ga tšhilafatšo ya moya

Thobela. Ka ge re boletše ka go motšule wo o fetilego, tšhilafatšo ya moya e na le seabe sa go se loke go yo mongwe le yo mongwe kudukudu go bana ka lebaka la gore ba na le mafolofolo kudu, le ka lebaka la gore mebele ya bona e sa gola. Re ithutile gore:

1. Difeme, diteše tša mohlagase, difatanaga, ditlakala tše di swago le mello ya go apeela ka dintlong ka moka ga tšona di ka dira meši le gase yeo e sego ya lokela maphelo a rena.
2. Go na gape le ditsekana tše nyane tša moyeng tšeo re sa kgonego go di bona.
3. Menkgo ya go se loke e ra gore dikhemikhale tša go se loke di moyeng.
4. A mangwe a maswao a go laetša gore tšhilafatšo e baka bolwetši ke ge:
 - a. motho a swara bothata go hema
 - b. pelo e sa bethe kgafetšakgafetša
 - c. mathata a kgatelelo ya madi a godimo
 - d. boima bja fase pelegong
5. Moya wa ka ntle le moya wa ka gare bobedi e ka nna ya se loke.

Dilo tše di tsebilwe lebaka le letelele. Dinyakišišo tše ntši di dirilwe le melao ye mentši e hlamilwe.

Mo Afrika Borwa, re na le molao wo o bitšwago Molao wa Boleng bja Moya. Molao wo o o bolela gore mafelo ao a nago le moya wa go se loke kudu a ka bitšwa Mafelo ao a beilwego Pele. Se se hlaloša gore lefelo leo le swanetše go hlokomelwa ka tsela yeo e kgethegilego le gore go swanetše go tšewa magato a tlaleletšo mabapi le lefelo leo go hlwekiša tšhilafatšo moyeng.

Lefelo la Nagagodimo le tsebišitšwe bjalo ka Lefelo leo le Beilwego Pele ka Nofemere 2007.

LEANO LA TAOLO YA BOLENG BJA MOYA (AQMP) LA NAGAGODIMO

Leano la Taolo ya Boleng bja Moya (AQMP ka boripana) ke leano leo le bolelago gore go tlo dirwa eng go lokiša tšhilafatšo ya moya ka nepo ya go šireletša maphelo a batho. Go tšere lebaka la go feta mengwaga ye mene gore AQMP ya Lefelo leo le Beilwego Pele la Nagagodimo (HPA) e dirwe.

Ditlhaka tše dingwe – goba akhronimi – tšeo re swanetšego go ithuta tšona ke NAAQS. Ditlhaka tše di emetše Melawana ya Bosetšhaba ya Boleng bja Moya bja Kgauswi. Melawana ye e beilwe ke mmušo nageng ka moka e bile e bolela gore ke dilo dife tše di sego tša loka tše di fapanego tšeo di dumeletšwego moyeng. Difeme le meepo le diteše tša mohlagase ka moka ga tšona di swanetše go obamela melawana ye.

AQMP e bea dinapo tše di fapafapanego. Bontši bja tšona di be di swanetše go fihlelelwa ka ngwaga wa 2020. Dinapo tše di bolela ka ga tšhilafatšo ye nnyane moyeng ka go Nagagodimo. Batho bao ba fapanego ba rwešitšwe maikarabelo a gore ba šome ka ga bothata bjo bja tšhilafatšo ya moya.

Ka morago ga mengwaga ye lesome, mekgatlo ye mengwe yeo e sego ya mmušo (di-NGO) e dirile dinyakišišo gomme ya utolla gore moya ga o kaonafale le gatee. Mmušo le ona o dirile dinyakišišo gomme le ona o utolloitse gore tšhilafatšo ya moya le yona e sa mpefetše kudu.

Se ke se seswantšho sa seteše sa mohlagase sa Kendal. Diteše tše lesomepedi go diteše tša mohlagase tše di dirago mohlagase wa mo Afrika Borwa di ka Nagagodimo. Go na le tše dingwe tše tharo ka mafelong a mangwe. Diteše tša mohlagase ke methopo ye megolo ya tšhilafatšo

MANTŠU LE MAREO A A HLAŁOŠWA

Akhronimi: ge re tšea ditlhaka tša mathomo tša mantšu ao gantši a šomišwago eupša a le a matelele go a bolela goba go a ngwala, seo re se bitša khronimi. Seo ka moka re se tsebago ke VAT. Re e bolela bjalo ka lentšu, eupša gabotse e emetše Motšhelo wa Bareki.

Melawana: maemo ao batho ba dumelago gore e lokile.

DIAKHRONIMI TŠE DINGWE TŠE BOHLOKWA

AQMP: Leano la Taolo ya Boleng bja Moya

DEA: Kgoro ya Merero ya Tikologo

HPA: Lefelo leo le Beilwego Pele la Nagagodimo

NDM: Masepala wa Selete wa Nkangala

NAAQS: Melawana ya Bosetšhaba ya Boleng bja Moya bja Kgauswi

NGO: Mokgatlo wo e sego wa Mmušo

SEO DINYAKIŠO SE DI HWEDITŠEGO

1 Go tloga mola Nagagodimo e dirilwe Lefelo leo le Beilwego Pele, boleng bja moya ga se bja kaonafala. Se ke kudu ka lebaka la gore difeme tše kgolo le diteše tša mohlagase ga se tša dira selo go netefatša gore ga di iše dilo tša ditšhila moyeng.

2 Ga go na le diteše tše di lekanego tša go hlokomedišiša tše di šomago gabotse ka lefelong leo. Se se ra gore ga go na le tshedimošo ye e lekanego ya gore re kgone go lekola gore ke difeme dife tšeo di romelago dilo tša ditšhila moyeng le gore di dira neng dilo tše.

3 Le ge e le gore go na le tshedimošo mabapi le gore ke eng seo se išitšwego moyeng, difeme le mmušo ga di dumelele gore batho ba se bone. Ge batho ba laola go bona tshedimošo, go bothata go e kwešiša ebile ke ditsebi fela tšeo di e kwešišago.

Go a tura go thwala ditsebi go thuša batho ba setlwaedi go kwešiša tshedimošo.

4 Go nyakile go se dirwe selo go dira gore tekano ya lerole leo le lego moyeng le be le lennyane. Meepo ka go Nagagodimo e baka lerole le lentši gore le fihle moyeng, empa Kgoro ya Methopo ya Diminerale, yeo e laolago dilo mabapi le meepo ga e kgathe tema ka mešomong ya go amana le Lefelo leo le Beilwego Pele la Nagagodimo.

5 Leano le le dirilwego gore tšhilafatšo e be ye nnyane ka mafelong ao a hlokago ga le kaone kudu. Ebile ga le dumelele batho fela go kgatha tema mabapi le ka fao leano leo le ka šomago ka gona. Leano le ga se la hlwa le dirišwa ebile ga go yo a tsebago gore le tlo dirišwa neng.

6 Masepala wa selete wo o hlokometšego HPA ke Masepala wa Selete wa Nkangala (NDM). NDM le mebasepala ye e welago ka fase ga ona ga e na le batho ba maleba bao ba nago le bokgoni bja maleba go leka go dira gore difeme le diteše tša mohlagase di obamele molao.

7 Kgoro ya Merero ya Tikologo (DEA) ga e thuše mebasepala ka fao e swanetšego go e thuša ka gona. Mohlankedi wa Bosetšhaba wa Boleng bja Moya yo a swanetšego go netefatša gore bonyane melawana ya fasefase e a obamelwa o dumeletše difeme tše dingwe le diteše tša mohlagase go tšea lebaka le letelele go dira seo ba swanetšego go se dira.

SE SENGWE SE SWANETŠE GO FETOGA!

Ka ge re ithutile ka go motšule wa mathomo, batho bao ba lego kgauswi le difeme le diteše tša mohlagase tšeo di tšhilafatšago ba angwa gampe ke tšhilafatšo yeo e dirwago ke mafelo a. Batho bao ba lego kgauswi gantši ka tlwaelo ke batho bao ba hlokago. Gomme batho bao ba hlakago kudu ke bana.

Re ithutile gape gore le batho bao ba hlokago ba na le ditokelo, gomme molaotheo wa Afrika Borwa o re motho yo mongwe le yo mongwe o na le tokelo go “tikologo yeo e sego kotsi go maphelo a bona goba go phela gabotse ga gagwe”. Se se ra gore motho yo mongwe le yo mongwe ka mo nageng, go sa kgathale gore ke mang, o na le tokelo ya go se kwešwe bohloko ke seo se lego kgauswi le yena.

Go na gape le dilo tše dingwe ka gare ga molaotheo tšeo di lego bohlokwa go rena.

Motho o re tikologo e swanetše go šireletšwa go yo mongwe le yo mongwe. Se gape se ra gore le bana ba rena le go bana ba bona. Ga se ra swanela go dumelela moya le meetse le lefase gore di tšhilafale kudu fao e lego gore di bea maphelo a rena kotsing goba seemo sa tikologo.

Setsopolwa se sengwe ka gare ga molaotheo se re ka mehla re swanetše go dira seo se lego kaone kudu go ngwana yo mongwe le yo mongwe. Se se ra gore mmušo le dikhamphani le batho mo Afrika Borwa ba swanetše go dula ba leka go dira se kaone kudu go bana gore ba kgone go gola ba tiile, ba phetše gabotse ebile ba kgona.

Seswantšho se se tšerwe ke Daylin Paul. Ke ka lebaka leo re swarang bothata go hema!

DITOKELO TŠA RENA GA DI HLOKOMELWE

Go molaleng gore ditokelo tša rena ga di hlokomelwe. Re kgona go bona le go nkgelela le go kwa gore moya ga se wa loka. Mmušo o a tseba gore moya ga se wa loka ebile ba tloga ba dirile gore Nagagodimo e be Lefelo leo le Beilwego Pele ka lebaka la ka fao moya o sego wa loka ka gona.

Bjale bothata ke eng?

- ✓ Re na le melao ye mekaone.
- ✓ Re na le maano a makaone.
- ✓ Re na le dinepo tše kaone.

Eupša moya wa rena ga o kaonafale.

MOLATO WA MOYA WA GO BOLAYA

Di-NGO tše pedi, *groundWork le Vukani Environmental Justice Movement in Action*, di tšere sephetho sa go iša mmušo kgorong ya tshoko ka ga bothata bjo. Di lekile mekgwa ye mengwe ye mentši go boledišana le mmušo, eupša ga go seo se fetogilego. Molato wo o bitšwa molato wa “Moya wa go Bolaya”. Ba bolela gore moya wo batho ba o hemago o kotsi ebile o ka bolaya batho. Ke ka lebaka leo o bolayago.

Di-NGO tše le dihlopha tša setšhaba di bolela gore maemo a tšhilafatšo ya ka ntle kua Mpumalanga HPA a kotsing go maphelo le go phela gabotse ga batho. O kotsi kudu fao e lego gore mabakeng a mangwe moya wo o sego wa loka o ka bakela batho lehu ka pela go feta ka fao ba swanetšego ka gona.

NAA GO HEMA MOYA WO O SEGO WA LOKA KA NNETE GO BOLAYA BATHO?

Ka lebaka la dinyakišišo tše di dirilwego, go ka fiwa bohlatse bja gore moya wo o sego wa loka o dira gore batho ba babje kudu le go ba bolaya. Tše ke dilo tše ba di hweditšego ge ba be ba nyakišiša ka ga tšhilafatšo ya moya yeo e bakwago ke diteše tša mohlagase tša Eskomo:

- Ke kudu pelo le maswafo a gago tšeo di angwago ke tšhilafatšo ya moya.
- Bana kudukudu ba angwa gampe ka go ba le asema gomme letšatši le lengwe le le lengwe bana bao ba ka bago ba 270 ka go Nagagodimo ba hlaselwa ke asema.
- Bana ba bantši ba angwa gampe ke poronkhaethisi, yeo e bakwago ke tšhilafatšo ya moya.
- Letšatši le lengwe le le lengwe, batho ba šupa ba ya sepetlele ka lebaka la mathata ao a bakilwego ke tšhilafatšo ya moya.
- Batho bao ba nyakilego go ba dikete tše tharo ba dula ka gae ka lebaka la bolwetši bjo bo bakilwego ke moya wo o sego wa loka.

Dipalopalo tše di tloga di laetša gore tšhilafatšo ya moya ke bothata bjo kotsi kudu. Ka go se tšeye magato a maleba go netefatša gore melao yeo e diretšwego go netefatša gore moya wa rena o hlwekile e latelwa ka maleba, mmušo ga o latele molaotheo.

Lerole go tšwa ka mešomong ya meepo ke mothopo o mogolo wa tšhilafatšo, kudukudu wa ditsekana tše kotsi tšeo re boletšego ka tšona ka go Motšule wa Mathomo.

